

К. І. Суховєєнко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Українська драматургія 1930-х рр. в суспільно-політичному дискурсі

Суховєєнко К. І. Українська драматургія 1930-х рр. в суспільно-політичному дискурсі. Метою статті є аналіз особливостей української драматургії 1930-х рр. у контексті тогочасних суспільно-політичних подій в Україні. Розглянуто основні офіційні постанови, що суттєво вплинули на літературний процес цього періоду, зокрема розпорядження про ліквідацію літературних угруповань та утвердження соцреалізму як єдиного творчого методу радянської літератури. Зосереджено увагу на посиленні державного контролю над театральним та драматичним мистецтвом в Україні. Проаналізовано основні проблемно-тематичні та поетикальні особливості п'єс 1930-х рр. Зроблено висновок, що активне втручання держави у творчий процес, а також репресії проти української інтелігенції стали суттєвою перешкодою для розвитку драматургії 1930-х рр. і майже унеможливили подальший творчий пошук.

Ключові слова: *драматургія, соцреалізм, державний контроль, тематика, поетика.*

Суховєєнко Е. И. Украинская драматургия 1930-х гг. в общественно-политическом дискурсе. Целью статьи является анализ особенностей украинской драматургии 1930-х гг. в контексте общественно-политических событий того времени в Украине. Рассмотрены основные официальные постановления, которые существенно повлияли на литературный процесс данного периода, в частности распоряжение про ликвидацию литературных объединений и утверждения соцреализма как единственного творческого метода советской литературы. Акцентировано внимание на усилении государственного контроля над театральным и драматическим искусством в Украине. Проанализировано основные проблемно-тематические и поэтикальные особенности пьес 1930-х гг. Сделано вывод, что активно вмешательство государства в творческий процесс, а также репрессии против украинской интеллигенции стали существенным препятствием для развития драматургии 1930-х гг. и сделали практически невозможным дальнейший творческий поиск.

Ключевые слова: *драматургия, соцреализм, государственный контроль, тематика, поэтика.*

Sukhovieienko K. I. The Ukrainian drama of the 1930s in the social and political discourse. The purpose of the article is the analysis of the Ukrainian drama of the 1930s features in the context of social and political events in Ukraine at that time. The main official statutes that significantly influenced the literary process of this period, including the decree on the liquidation of literary groups and approval of the socialist realism as the only creative method of the Soviet literature is considered. The strengthening of the state control over the theatrical and dramatic art in Ukraine is emphasized. The main problem-thematic and poetic features of plays of the 1930s is analyzed. It is concluded that the active government interference in the creative process as well as the repressions of Ukrainian intelligentsia were the major obstacle to the development of drama of the 1930s and made it almost impossible the further creativity.

Keywords: *drama, social realism, state control, themes, poetics.*

1930-ті рр. — особливий час в історії України. На зміну небувалому розквіту культурного життя 1920-х рр., зумовленому революцією та подальшим будівництвом нового суспільства, прийшла реакція. Посилення державного впливу на мистецтво спричинило появу специфічних рис у творах цього періоду. Драматургія 1930-х рр. — це цікаве явище в історії української літератури, яке стало перехідним етапом між добою Розстріляного Відродження та добою соцреалізму. Але через свою політичну заангажованість п'єси 1930-х рр. рідко стають предметом вивчення науковців. Більшість учених лише називають окремих авторів та наголошують на низькому ху-

дожньому рівні подібних п'єс, не вдаючись до більш детального аналізу текстів [2; 3]. Натомість майже відсутні студії, у яких би було розглянуто зв'язок драматургії 1930-х рр. із суспільно-політичною ситуацією в Україні. Це й зумовлює актуальність нашого дослідження, метою якого є визначення основних особливостей розвитку драматургії 1930–1939 рр. в суспільно-політичному дискурсі.

У 1930 р. відбувся процес Спілки визволення України, який поклав початок репресіям проти української інтелігенції. Показовою стала сама процедура проведення справи, коли судові засідання відбувалися в театрі за участю глядачів, а підсудним на час процесу

забезпечували комфортні умови утримання (хорошу їжу, чисту постіль, квіти в камері) [7]. Подібною театральністю відзначалася й загальна ситуація в країні, зокрема в культурі. Разом із посиленням утисків щодо письменників та появою реальної загрози їхньому життю та здоров'ю офіційні джерела повідомляли про те, як радянська влада сприяє розвитку театрального та драматичного мистецтва. Для унаочнення цього було проведено низку масштабних заходів: у 1930 р. в Москві відбулася I Всесоюзна олімпіада національних театрів і самодіяльного мистецтва [3:230], а в 1933 р. — конкурс на кращу п'єсу [2:79].

1930-ті рр. відзначилися тим, що саме в цей час держава почала втручатися у творчий процес не тільки через загальні рекомендації та критичні відгуки в журналах, але й на рівні конкретних законодавчих актів. У в 1932 році вийшла постанова ЦК ВКП(б) «Про перебудову літературно-художніх організацій» [5]. У ній йшлося про те, що вже сформовані пролетарські кадри, які мають творити нову радянську літературу, а тому чисельні літературні угруповання стали непотрібними, крім того, виникла загроза їх перетворення на «засіб культивування гурткової замкненості, відриву від політичних задач сучасності» [5]. У зв'язку з цим передбачалися ліквідація всіх існуючих літературних угруповань і створення єдиної спілки радянських письменників із комуністичною фракцією в ній. Перший з'їзд радянських письменників у Москві в 1934 р. закріпив за нею статус єдиної дозволеної літературної організації з філіями в усіх республіках СРСР (Спілка радянських письменників України утворилася того ж року під час роботи I з'їзду письменників України в Харкові). Було прийнято статут Спілки радянських письменників, у якому головною метою її діяльності проголошувалося створення високохудожніх текстів, «насичених героїчною боротьбою міжнародного пролетаріату, пафосом перемоги соціалізму», таких, що відображають «велику мудрість та героїзм комуністичної партії» [4:713]. Відповідно до цієї тези були сформульовані нові творчі принципи, які стали основою єдиного можливого методу радянської художньої літератури та літературної критики — соціалістичного реалізму. Від митця вимагалася «правдиве, історично-конкретне зображення дійсності в її революційному розвитку» [4:712]. Водночас маніфестувалася свобода творчого пошуку, вільний вибір художніх форм, стилів та жанрів.

Для розвитку української літератури, зокрема драматургії, важливим чинником стала проголошена державою небезпека «місцевого націоналізму». Як відзначив І. Кулик у своїй доповіді на Першому всесоюзному з'їзді радянських письменників, саме українська література чи не найбільше з усіх радянських літератур стала об'єктом жорсткої класової боротьби, оскільки «українські націоналістично-контрреволюціонери не полишили спроб її захопити» [4:44]. У зв'язку з цим офіційна критика чітко поділила всіх письменників на націоналістів та інтернаціоналістів (наприклад, націоналістичною організацією було визнане літературне угруповання ВАПЛІТЕ [4:39]). До націоналістів також зараховувалися емігранти (приміром, «емігрантський поет-фашист Є. Маланюк» [4:40]). Прикметним є те, що творчість митців-емігрантів, за офіційною точкою зору, жодної художньої цінності не мала, так само, як і творчість західноукраїнських письменників, які, згідно із висловлюваннями тогочасних критиків, повністю знаходилися під впливом австрійської та польської культури [4:41]. Серйозним звинуваченням на адресу «націоналістів» було їхнє протиставлення української літератури російській, що суперечило лінії партії, яка проголошувала взаємозв'язок усіх радянських літератур [4:44]. Особлива роль у боротьбі із націоналізмом в Україні покладалася на драматургію. У першу чергу це стосувалося тривалого протистояння М. Куліша, більшість творів якого була визнана націоналістичними, та І. Микитенка, який «боровся за партійні позиції, за пролетарський інтернаціоналізм» [4:46].

Звинувачення в націоналізмі дали підстави до посилення державного тиску на українську літературу. Офіційно зазначалося, що шкідницька робота контрреволюціонерів, націоналістів, зрадників в Україні загрожувала єдності радянської держави [4:42]. У свою чергу пошук «ворогів», «шкідників», «дворушників», який став одним з політичних завдань партійного керівництва, вмотивував необхідність ретельно перевіряти ідеологічну чистоту наявної в країні друкованої продукції. Її мали забезпечити республіканські Головліти, метою яких було «здійснювати всі види політично-ідеологічного, воєнного та економічного контролю над призначеними до оголошення або поширення творами друку, рукописами, книжками, плакатами, картинами тощо, а так само над радіомовленням, лекціями, виставками» [6:32].

19 липня 1931 року був виданий спеціальний циркуляр, який визначав перелік катего-

рій видань, що підлягали вилученню («ідейно й політично невитримані»), спрямовані проти існуючого ладу, бульварні, еротичні, порнографічні, «халтурні» тощо) [6:33]. Прикметним є те, що вилучення книжок проводилося «не за докладними бібліографічними списками видань, а за списками авторів, що їхні твори підлягають вилученню» [6:34]. У зв'язку з цим у квітні 1934 року Головліт надав список осіб, усі твори яких призначалися до конфіскації та знищення. До нього увійшли Остап Вишня, М. Вороний, О. Досвітній, Д. Загул, М. Ірчан, М. Яловий та ін. [6:34].

У 1930-ті рр. посилювався державний контроль і за діяльністю радянських театрів, що також суттєво вплинуло на розвиток української драматургії. Протягом 1928–1936 рр. основним цензором у справі театру був сектор мистецтв Укрголовліту при НКО УСРР. Органи літконтролю слідкували за змістом текстової частини тих чи інших творів, а дозвіл на їх публічне виконання видавав Вищий репертуарний комітет, яким керував завідувач сектору мистецтв [1:128]. У цей час було встановлено перелік категорій драматургічних творів, призначених для виставлення на сцені: «А» — класичні п'єси; «Б» — п'єси «...ідеологічно витримані й дозволені до вистави скрізь», «В» — «...дозволені до вистави скрізь лише з тою умовою, що міськ- або райрепертком перевірів постанову»; «Г» — «призначені переважно для робітничих та сільських театрів» [1:127–128].

Важливим фактором для розвитку українського драматичного та театрального мистецтва стало усунення в 1933 р. провідного режисера того часу — Л. Курбаса — від керівництва «Березолем». Йому на зміну прийшов М. Крушельницький, і з того часу «Березіль» став одним зі звичайних радянських соцреалістичних театрів [3:234].

Незважаючи на жорстку цензуру, основу репертуару професійних театрів у 1930-ті рр. складала сучасна радянська драматургія. У першу чергу це були твори І. Микитенка, О. Корнійчука, Л. Первомайського, І. Кочерги, Я. Мамонтова та ін., тобто тих, хто розпочав свою творчу діяльність ще в 1920-х рр. і зміг підлаштуватися під вимоги, які виставляла держава. Загалом драматичних творів у 1930–1939-ті рр. з'явилося суттєво менше, ніж у 1920-ті. І в першу чергу це пов'язано із репресіями проти українських письменників, жертвами яких стали М. Івченко, М. Куліш, Є. Плужник та ін. Їм на зміну прийшли молоді драматурги — вихідці із сільського та робітничого кола. Але вони переважно залиши-

лися маловідомими, а їхні твори задовольняли потреби виключно самодіяльних гуртків та сільських театрів.

Щодо самих драматичних текстів 1930-тих рр., то прикметною є поступова зміна тематики: суттєво менше стало творів, присвячених громадянській війні та революції. Замість цього в центрі уваги драматургів опинилася сучасна радянська дійсність в усьому своєму розмаїтті. Зокрема, вчені виділяють наступні теми, поширені в українській драматургії 1930-тих років: творення нових кадрів для нового суспільства («Кадри» І. Микитенка), «перехід інтелігенції на бік трудящих» («На грані» О. Корнійчука), боротьба проти українського націоналізму («Кам'яний острів» О. Корнійчука), «оспівування подвигів комсомолу» («Коммольці» Л. Первомайського), колективізація («Прощай, село!» М. Куліша), індустріалізація («Дівчата нашої країни» І. Микитенка) тощо [2:75–82].

Основною проблемою, яка цікавила радянську літературу 1930-х рр., була проблема виховання людини, «перетворення колишніх «відбросів» суспільства в будівників соціалізму» [4:45]. Звідси постала виразна дидактичність драматичних творів 1930-тих рр., яка вплинула й на особливості творення персонажів. Подібно до агіток, дійові особи п'єс 1930 — 1939-х рр. були чітко поділені на позитивних та негативних без будь-яких можливих нюансів. Усі позитивні герої в першу чергу мали бути прикладом для наслідування, що підвищувало рівень повчальності творів. Негативні ж персонажі, навпаки, були повністю позбавлені будь-яких позитивних рис. Прикметна риса драматургії 1930-х рр. — активне введення персонажа-іноземця. Цей образ був присутній і у творах попереднього періоду, але в іншій іпостасі: в драматургії 1920-х іноземець фігурував здебільшого як ворог-шкідник, що приїхав до Радянського Союзу, щоб зіпсувати будівництво нового світу. Натомість в 1930-ті рр. такий герой покликаний «щиро дивуватися з того, як швидко радянські люди не тільки засвоюють світові технічні досягнення, але й перевершують їх» («Дівчата нашої країни» І. Микитенка тощо) [3:148]. Крім того, у тих творах, дія яких відбувається поза межами СРСР, свідомий персонаж-іноземець закликає своїх однопідумців переїжджати до Радянського Союзу (наприклад, «Чорний вальс» І. Кочерги).

Оскільки художньо якісним вважалися будь-які тексти, що вписувалися в соцреалістичну парадигму, тобто «трактували обрану тему у світлі соціалістичних перспектив

з комуністичних позицій» [4:410], то поетикальні особливості драматичних творів також набули власних характерних рис. Зокрема, згідно з офіційною ідеологією, людина — підкорювач світу, а тому основним конфліктом справжнього радянського художнього твору не могло бути протистояння людини та світу, почасти характерне для попередньої літературної традиції, зокрема, «нової драми» та поодиноких творів другої половини 1920-х рр. [4:376]. Також заперечувався й «нерухомий передреволюційний театр», через те що новий світ був сповнений подій та змін, а тому в основі драматичного твору мала бути саме дія, а не дискусія [4:376].

У 1930–1939-х рр. зазнали змін пріоритети в доборі драматичних жанрів. Варто відзначити появу нового жанру, який із російської радянської драматургії проникнув до української, — оптимістичної трагедії, яка «не закликала коритися фатумові, а змушувала пережити трагічні події, щоб сповнитися мужністю та прагненням відстоювати свою

справу» [4:402–403]. Яскравим прикладом у зв'язку з цим може слугувати «Загибель ескадри» О. Корнічюка [2:79].

Привертає увагу те, що тогочасні критики, хоч і намагалися якнайповніше уславити досягнення радянської літератури, виділяли і її недоліки, до яких віднесли в першу чергу публіцистичність, схематизм сюжету, труднощі при творенні образів, особливо жіночих [3:46–47].

Отже, ліквідація літературних угруповань, утвердження соцреалізму як єдиного творчого методу радянської літератури, репресії 1930-х рр., що досягли свого піку в 1937 році, а також популяризація ідеї двох культур, згідно з якою українська культура визначалася культурою відсталою та вторинною, суттєво пригальмували розвиток драматургії 1930-х рр. У зв'язку з цим, кількість п'єс у 1930–1939 рр. стала набагато меншою, ніж у попередні періоди, а ті драматичні твори, які з'являлися, були підпорядкованими офіційній ідеології, що практично унеможливило подальший творчий пошук.

Література

1. Годун Н. Політико-ідеологічний нагляд за кіно-театральними закладами наприкінці 1920-х — 1930-х рр. / Наталія Годун // Український історичний збірник. — 2011. — Вип. 14. — С. 122—130.
2. Качуренко Л. І. Розвиток української радянської драматургії і театрів 20 — 30-х роках / Л. І. Качуренко. Вивчення творчості І. К. Микитенка в школі. — К. : Радянська школа, 1965. — 106 с. — С. 57—89.
3. Кузякіна Н. Нарис української радянської драматургії : Ч. I (1917 — 1934) / Н. Кузякіна. — К. : Радянський письменник. — 1958. — 239 с.
4. Первый всесоюзный съезд советских писателей 1934 : Стенографический отчет. — М. : Советский писатель, 1990. — 716 с.
5. Постановление Политбюро ЦК ВКП(б) «О перестройке литературно-художественных организаций» // Партийное строительство. — 1932. — № 9. — С. 62.
6. Федотова О. Обмеження друкованого слова в Україні у тридцятих роках ХХ століття / Оксана Федотова // Вісник книжкової палати. — 2009. — № 3. — С. 32—39.
7. Шаповал Ю. Театральна історія. 75 років тому, 1930-го, відбувся судовий процес у справі «Спілки визволення України» — «СВУ» / Юрій Шаповал. — Дзеркало тижня. — 2005. — № 9 : [Електронне джерело]. Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/teatralna_istoriya_75_rokiv_tomu_1930-go_vidbuvsya_sudoviy_protse_u_spravi_spilki_vizvolennya_ukr.html.